

MIROSLAW BOCHENEK*

JANUSZ WOJCIECH LIBICKI I JEGO WKŁAD DO POLSKIEJ EKONOMII (W OSIEMDZIESIĄTĄ ROCZNICĘ MORDU W KATYNIU)

I. WPROWADZENIE

W kwietniu 2020 r. minęła 80 rocznica bestialskiego mordu polskich oficerów w lesie katyńskim przez funkcjonariuszy NKWD. Jedną z ofiar, nazywanych „katyńczykami”, był porucznik Janusz Wojciech Libicki – zastępca profesora Uniwersytetu Poznańskiego, autor oryginalnych rozpraw ekonomicznych. Edward Taylor twierdził, że Libicki należał do nielicznego grona młodszych uczonych, którzy byli nadzieją polskiej ekonomii. Mimo to w pracach polskich historyków myśli ekonomicznej brakuje jakichkolwiek informacji o jego wkładzie do polskiej nauki ekonomii¹. Zaledwie kilku badaczy przywołało jego rozprawy względnie przybliżyło jego rozważania wokół problemów gospodarczych². Lukę tę wypełnia niniejsze opracowanie, którego celem jest próba wyeksponowania najważniejszych jego dokonań w zakresie teorii ekonomii oraz przypomnienie jego krótkiej drogi życiowej. Problemem badawczym poniższych rozważań jest próba oceny oryginalności jego prac. Jako metodę dociekań autor niniejszego opracowania zastosował – właściwą historii myśli ekonomicznej – analizę dostępnej literatury fachowej.

* Mirosław Bochenek, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, bochenek@umk.pl, <https://orcid.org/0000-0002-5914-2789>.

¹ Zob. m.in.: Żurawicki (1969); Żabko-Potopowicz (1973); Guzicki, Żurawicki (1984); Górski (1984), (1985); Górski, Sierpiński (1987); Nowicki (1991); Lityńska (1995); Romanow (1997); Nasiłowski (1998); Płaczek (2000); Spychalski (2001); Bartkowiak (2003); Czaja (2004); Stankiewicz (2007).

² Zob. m.in.: Czarkowski (1948): 37; Taylor (1947): 146–147; (1958): 327; Nowicki (1988): 42, 44, 45, 52, 63, 111, 160, 177, 178 i 203; Bochenek (2002): 51–52; (2016): 166–173.

II. DROGA ŻYCIOWA JANUSZA W. LIBICKIEGO¹

Janusz Wojciech Libicki urodził się 23 kwietnia 1902 r. w Warszawie. Ojciec Stanisław był prawnikiem i publicystą oraz działaczem gospodarczym, społecznym i politycznym; matka Julia Włodzimiera Ksawera pochodziła z rodziny Antoniewskich. Janusz Wojciech uczęszczał do warszawskiego Gimnazjum Humanistycznego im. gen. W. Chrzanowskiego. W okresie gimnazjalnym należał do Polskiej Organizacji Wojskowej. Podczas I wojny światowej, w 1918 r., dowodził oddziałem pogotowia młodzieży, ochraniającym warszawski węzeł kolejowy. W czerwcu 1920 r. zdał egzamin dojrzałości i już miesiąc później – jako ochotnik – uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r. W następnym roku wziął udział w III powstaniu śląskim. Po powrocie do Warszawy podjął pracę w Banku Kredytowym. W okresie tym odbył szkolenie wojskowe w Szkole Podchorążych Rezerwy Kawalerii w Biedrusku i w 1928 r. został wypromowany na stopień podporucznika rezerwy, a w 1936 awansował do stopnia porucznika rezerwy.

W 1926 r. zrezygnował z pracy w Banku Kredytowym i rozpoczął studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Głównym przedmiotem jego zainteresowań były nauki ekonomiczne. Od 1 kwietnia 1929 r. był asystentem w Seminarium Ekonomicznym UJ, kierowanym przez prof. Adama A. Krzyżanowskiego, i prowadził konwersatoria ekonomiczne. W następnym roku (21 czerwca) ukończył studia i uzyskał tytuł magistra prawa. Niespełna rok później, tj. 8 czerwca 1931 r., Rada Wydziału Prawa UJ nadała mu stopień doktora prawa na podstawie rozprawy *Teoretyczne podstawy polityki banków centralnych* (1931). W tym samym roku zawarł związek małżeński z Wandą Strzałką, z którego urodziło się dwóch synów: Jacek (ur. 1934) – późniejszy geolog, oraz Marcin (ur. 1939) – historyk sztuki i polityk². Dzięki stypendium Fundacji Rockefellera studiował w USA (styczeń 1932 – listopad 1933) oraz w Wielkiej Brytanii (luty – grudzień 1935). Po powrocie do Krakowa przedłożył Radzie Wydziału Prawa UJ dwie prace, tj. *Zarys teorii kosztów produkcji* (1935) oraz *Granice opodatkowania* (1936), które stały się podstawą uzyskania habilitacji z ekonomii politycznej i skarbowości (decyzją Rady Wydziału z 5 marca 1936 r., zaakceptowaną 5 maja tego samego roku przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego). Jako docent ekonomii politycznej i skarbowości wykładał na Wydziale Prawa i Wydziale Rolniczym UJ oraz w Wyższym Studium Handlowym w Krakowie.

1 września 1937 r. został powołany na stanowisko zastępcy profesora w Katedrze Ekonomii Politycznej i Skarbowości, kierowanej przez prof. Edwarda

¹ Biografię Libickiego opracowano na podstawie: Taylor (1947): 146–147; Bolland (1972): 284–285; Gazda (1998): 92–93; Kalbarczyk (2001): 129–130; Żukowski (2017): 470; Decyzja Nr 439 Ministra Obrony Narodowej z 5 października 2007 r. w sprawie pośmiertnego mianowania oficerów Wojska Polskiego zamordowanych w Katyniu, Charkowie i Twerze, Dziennik Urzędowy Ministra Obrony Narodowej nr 25 z 31 grudnia 2007 r.: 1262.

² Syn Marcina – Jan Filip (ur. 1971) jest również historykiem (absolwentem Wydziału Historycznego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) i politykiem: poseł na Sejm V i VI kadencji (w latach 2005–2011) oraz senator VIII, IX i X kadencji (od 2011 r.).

Taylora, na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego. Powierzono mu wykłady z dziejów gospodarczych Polski Odrodzonej oraz politykę skarbowości i polskie prawo skarbowe. Libicki – według słów Taylora – „Był niezwykle prawym i miłym w obejściu człowiekiem i stąd cieszył się powszechną sympatią, tak kolegów jak i młodzieży. Wykładał doskonale, posiadając w wysokim stopniu zdolności pedagogiczne, jak i dar spokojnej, jasnej i zajmującej wymowy”³.

W ostatnich dniach sierpnia 1939 r. został powołany do 7. Pułku Ułanów Lubelskich w Kraśniku, należącego do Mazowieckiej Brygady Kawalerii walczącej na wschodzie kraju. Po zajęciu tych terenów przez Armię Czerwoną dostał się do niewoli sowieckiej i został osadzony w obozie jenieckim w Kozielsku. Redagował w nim odczytywany w cerkwi „dziennik mówiony”, którego celem było podtrzymywanie morale więzionych żołnierzy. 16 kwietnia 1940 r. został wywieziony do Katynia, a następnie zamordowany przez NKWD. Z okazji uroczystości „Katyn Pamiętamy – Uczcijmy Pamięć Bohaterów” 5 października 2007 r. minister obrony narodowej awansował J.W. Libickiego pośmiertnie do stopnia kapitana.

Podobnie jak jego mentorzy z Krakowa, Libicki był zwolennikiem szkoły neoklasycznej, hołdującej zasadom liberalizmu gospodarczego. Dzięki studiom zagranicznym ugruntował swoje poglądy ekonomiczne oraz przekonał się do korzyści ze stosowania matematyki w ekonomii. W zakresie jego dociekań naukowych znalazły się głównie polityka monetarna, zagadnienie kryzysów gospodarczych, teoria kosztów produkcji, teoria równowagi rynkowej, teoria wydatków publicznych oraz teoria opodatkowania.

III. SKUTECZNOŚĆ POLITYKI MONETARNEJ

Problematyka pieniężno-bankowa była pierwszym obszarem zainteresowań naukowych Libickiego. Efektem rozważań w tym zakresie była rozprawa doktorska *Teoretyczne podstawy polityki banków centralnych* (1931), w której wykorzystał narzędzia matematyki. Kilka lat później ukazało się streszczenie tej rozprawy w języku angielskim: *The Theoretical Foundations of the Policy of Central Banks* (1935)⁴. W publikacjach tych Libicki zwrócił uwagę, że zagadnienia pieniądza i polityki monetarnej nie wzbudzają większego zainteresowania uczonych w okresach pomyślnej koniunktury, natomiast stają się przedmiotem powszechnych debat w okresach kryzysów lub frykcji. Wówczas rośnie zainteresowanie polityką gospodarczą oraz zapotrzebowanie na szybkie i trafne diagnozy oraz skuteczne recepty. Jego zdaniem do wyjaśnienia zjawisk pieniężnych najbardziej właściwą koncepcją jest ilościowa teoria pieniądza w wersji transakcyjnej, zwanej neoklasyczną. Wprowadzenie „waluty manipulowanej” dało bankom centralnym możliwość zastąpienia mechanizmu autoregulacyjnego waluty złotej (*gold standard*) świadomą i celową polityką.

³ Taylor (1947): 147.

⁴ Libicki (1935a): 47–49.

W nowym systemie pieniężnym wzrosła rola banku centralnego w całym życiu gospodarczym. Bank centralny dysponuje wachlarzem narzędzi, za sprawą których może skutecznie oddziaływać – poprzez rynek pieniężny – na całą gospodarkę. Życie gospodarcze podlega destabilizacji pod wpływem pojawienia się nadmiernej lub niedostatecznej ilości pieniądza w relacji do ilości towarów na rynku. O nadmiernej ilości pieniądza można mówić wtedy, gdy jest ona większa niż granica produkcyjnego i rentownego zatrudnienia. Niedostateczna ilość pieniądza występuje wówczas, gdy jej dodatkowe ilości zostaną ulokowane w rentownej produkcji. Zadaniem banku centralnego jest taka regulacja ilości pieniądza, która nie dopuści do żadnej z tych dwóch sytuacji. Bank centralny powinien tak wspomagać gospodarkę, aby osiągnęła równowagę, a jej poszczególne elementy wzajemnie się dostosowywały. Jednakże dochodzenie do stanu równowagi nieuchronnie wywołuje mniej lub bardziej dotkliwe wstrząsy. Ich dotkliwość uzależniona jest od stopnia dysproporcji, czyli odchylenia układu gospodarczego od stanu równowagi oraz dostępnych narzędzi, pozwalających kontrolować ilość pieniądza. Narzędziami będącymi w dyspozycji banku centralnego są: operacje otwartego rynku, ustalenie poziomu stopy procentowej oraz sterowanie akcją kredytową banków komercyjnych. Kierownictwa banków centralnych powinny pamiętać, że kierowane przez nie instytucje posiadają monopol emisji pieniądza oraz są jedynym bankiem rezerwowym. Na instytucji tej ciąży szereg zadań. Są nimi emisja pieniądza, jak również finansowanie życia gospodarczego, dostosowane do tempa jego rozwoju. Dopuszcza się finansowanie za pośrednictwem krótkoterminowego kredytu na cele produkcyjne, natomiast wyklucza się możliwość bezpośredniego finansowania rolnictwa oraz wydatków budżetowych. Finansowanie działalności gospodarczej powinno odbywać się w drodze współdziałania banku centralnego z bankami depozytowo-kredytowymi, przez pośrednie wpływanie na działalność kredytową tychże banków, z wykorzystaniem stopy dyskontowej. Powyższe narzędzia dają bankom centralnym możliwość kontrolowania stosunków pieniężno-kredytowych. Libicki postulował, aby banki centralne w ramach prowadzonej przez siebie polityki monetarnej, mimo posiadania pozycji monopolistycznej, wykorzystywały kryteria wolnej konkurencji. Dzięki temu pozostaną w zgodzie z systemem gospodarczym, w którym funkcjonują, a także będą mogły realizować postawione przed nimi cele⁵.

IV. KRYZYSY AGRARNE

Wielki Kryzys gospodarczy oraz przedłużająca się recesja zainicjowały Libickiego do podjęcia badań w tym zakresie. Nie zajął się jednak kryzysami przemysłowymi, ale skoncentrował się na zagadnieniu kryzysu agrarnego, rozpatrywanego z teoretycznego punktu widzenia.

Problematykę tę poruszył w artykule *Kłeska urodzaju* (1931). Jego zdaniem w wyjaśnieniu problemu nadprodukcji w rolnictwie należy uwzględnić związek

⁵ Libicki (1931b): 1–115.

między dobrym (lub złym) urodzajem a rentownością produkcji rolnej a szczególnie produkcji roślinnej. Autor artykułu założył przy tym istnienie jednej ceny na rynku oraz wolnej konkurencji. Podejmując działalność gospodarczą, racjonalny przedsiębiorca kieruje się wyłącznie zyskiem. Do skalkulowania rentowności niezbędna jest znajomość ceny jednostkowej oraz jednostkowego kosztu produkcji. Ale producent rolny, w przeciwieństwie do producenta przemysłowego, nie zna ani przyszłej ceny, ani kosztów jednostkowych. Wynika to stąd, że może on skalkulować koszty całkowite, ale nie jest w stanie przewidzieć rozmiarów przyszłej produkcji⁶. Libicki pisał: „Suma kosztów, poniesionych w danym okresie produkcyjnym jest stała, niezależnie od jego rezultatu. Koszt jednostkowy zmienia się zatem odwrotnie proporcjonalnie do wyniku zbiorów. Im urodzaj lepszy, tem koszt jednostkowy niższy i naodwrot”⁷. W miarę wzrostu produkcji koszt jednostkowy maleje, natomiast koszty całkowite – których elementem składowym jest również renta gruntowa – rosną. Z kolei krzywa popytu (która jest jednocześnie krzywą cen) przybiera kształt krzywej opadającej o różnych stopniach elastyczności. Punkt przecięcia krzywej kosztów jednostkowych i krzywej cen (popytu) wyznacza punkt równowagi, który ustala cenę wolnokonkurencyjną oraz rozmiary produkcji zapewniającej rentowność. Powyżej tej wielkości przedsiębiorcy rolni ponoszą straty, natomiast poniżej – nadzwyczajny zysk. Zmiany ceny mogą być jednak rekompensowane przesunięciami krzywej popytu. Urodzaj i nieurodzaj przesuwają krzywą popytu oraz punkt równowagi. Natomiast dla indywidualnego gospodarstwa rolnego cena jest wielkością stałą. Urodzaj, czyli osiągnięcie dobrego wyniku, zapewnia gospodarstwu dodatkowy zysk, z kolei nieurodzaj (gorszy wynik) – przynosi straty. Krańcowo korzystnym zjawiskiem dla indywidualnego gospodarstwa rolnego jest dobry urodzaj oraz przesunięcie – spowodowane mniejszymi zbiorami na świecie – poziomej prostej cen w górę, ujemnym zaś – zły urodzaj, któremu towarzyszy spadek ceny, w wyniku dobrych zbiorów na świecie. Z przeprowadzonej analizy autor *Kłęski urodzaju* sformułował wniosek, że urodzaj i nieurodzaj w rolnictwie wywołują przeciwne skutki dla gospodarki narodowej i pojedynczych gospodarstw rolnych. Poglądy o kłęsce lub błogosławieństwie urodzaju należy raczej traktować jako bezsensowne frazesy. Uzasadnione jest rozpatrywanie tych zjawisk w szerszym kontekście, w szerszym kompleksie zjawisk⁸.

V. ZAGADNIENIE KOSZTÓW PRODUKCJI

Zagadnieniom kosztów produkcji Libicki poświęcił dwie publikacje, w których wykorzystał narzędzia matematyki. Pierwszą był *Zarys teorii kosztów produkcji* (1935); na jej na podstawie habilitował się z ekonomii politycznej.

⁶ Libicki (1931a): 206–207.

⁷ Libicki (1931a): 207. (Pisownia oryginalna).

⁸ Libicki (1931a): 208–218.

Trzy lata później ukazała się jego ostatnia publikacja, tj. artykuł-hasło: *Koszty produkcji* (1938).

W pierwszym z wymienionych artykułów Libicki zwrócił uwagę, że teorie wartości, produkcji, kosztów i cen są ze sobą ściśle powiązane oraz uzupełniają się wzajemnie. Jednakże rolę fundamentu wszelkich rozważań ekonomicznych pełni teoria wartości. Celem produkcji jest wytwarzanie wartości użytkowych w formie nowych dóbr i usług, które są wykorzystywane do zaspokojenia potrzeb poszczególnych jednostek oraz całego społeczeństwa⁹. Zdaniem Libickiego: „Produkcja jest to organizowanie współdziałania czynników produkcji, celem uzyskania nowych użyteczności”¹⁰. Wychodząc z teorii produkcji, można przeprowadzić analizę struktury, dynamiki, podziału oraz konsumpcji dóbr i usług, tworzących dochód społeczny. Dochody czynników produkcji kształtują się zgodnie z teorią produkcyjności krańcowej. W warunkach wolnej konkurencji przedsiębiorstwo może połączyć te czynniki w sposób optymalny. Przedsiębiorstwo osiąga maksymalną sumę zysków, gdy wykres kosztu krańcowego przecina się z prostą ceny, czyli przy tej wielkości produkcji, przy której koszt krańcowy zrównuje się z ceną. Wdrażając postęp techniczny, przedsiębiorstwa realizują więcej projektów, na których finansowanie zaciągają kredyty, a które mają przynieść nadzwyczajne zyski. Większy popyt na kredyt prowadzi do wzrostu popytu na dobra, który z kolei wywołuje wzrost podaży dóbr. Nieuchronnym następstwem tych procesów jest spadek cen, pogarszający relacje zysków do kosztów produkcji, a następnie recesja gospodarcza, będąca nagłym pogorszeniem koniunktury. Chociaż istnieją niewykorzystane czynniki produkcji, przedsiębiorstwa zgłaszają mniejsze zapotrzebowanie na kredyt. W sytuacji pełnego monopolu, odwrotnie niż w warunkach wolnej konkurencji, cała podaż danego dobra pochodzi od jedyne go producenta. W tym przypadku to działalność monopolisty wywiera wpływ na wysokość ceny. Natomiast w warunkach wolnej konkurencji to poziom ceny reguluje rozmiary produkcji. Monopolista dążący do maksymalizacji swojego zysku ustali taką wielkość produkcji, przy której różnica między wykresem funkcji sumy cen a wykresem funkcji sumy kosztów jest największa, twierdził autor *Zarysu teorii kosztów produkcji*¹¹.

W artykule *Koszty produkcji* Libicki przedstawił zarys rozwoju teorii kosztów produkcji, szczegółową analizę rodzajów kosztów produkcji oraz matematyczne i graficzne ujęcie kosztów produkcji, zaproponowane przez prekursorów i twórców ekonomii teoretycznej, czyli twórców kierunku subiektywno-marginalnego. Libicki podkreślił, że wówczas powszechnie akceptowana teoria kosztów produkcji jest dziełem stosunkowo nowym, chociaż niektóre jej zagadnienia były podejmowane nieco wcześniej. Przedstawiciele szkoły klasycznej rozważali koszty produkcji jako źródło wartości dóbr dostarczanych na rynek. Nie dokonali oni rozróżnienia między kosztem i ceną z punktu widzenia pojedynczego przedsiębiorstwa oraz gałęzi produkcji. Obcą była im

⁹ Libicki (1935b): 237–238.

¹⁰ Libicki (1935b): 238.

¹¹ Libicki (1935b): 238–318.

kategoria równowagi przedsiębiorstwa oraz równowagi gałęzi. W klasycznym ujęciu analizowano globalną sumę kosztów oraz sumę cen, natomiast klasikom nieznany był przyrost kosztów w efekcie dodatkowego zwiększenia produkcji. Przełom w rozwoju teorii kosztów produkcji nastąpił wraz z odkryciem kosztów krańcowych oraz wykazaniem różnicy między tą kategorią kosztów a kosztami przeciętnymi. Wprawdzie David Ricardo posługiwał się kategorią krańcową w teorii renty gruntowej, ale były to zabiegi nieświadome. Klasycy odkryli wprawdzie prawo malejących kosztów produkcji, ale łączyli je ze zjawiskiem rzadkości zasobów. Dopiero twórcy ekonomii teoretycznej dostrzegli potrzebę badania zjawisk krańcowych, czyli badania reakcji kosztów na przyrosty rozmiarów produkcji. Ujęcie to umożliwiło stworzenie nowoczesnej teorii kosztów produkcji. Jednakże wkład poszczególnych szkół nie był jednakowy. Najmniejszy wkład do rozwoju teorii kosztów produkcji wnieśli przedstawiciele szkoły austriackiej, którzy koncentrowali się na teorii użyteczności krańcowej. Twórcy szkoły lozańskiej sformułowali przekonujące argumenty na rzecz precyzyjnego instrumentu badania zjawisk gospodarczych, jakim jest metoda matematyczna. Jednakże ich uwaga była skierowana na ogólną równowagę gospodarczą. Pełne rozwinięcie nauki o kosztach produkcji nastąpiło – według Libickiego – dopiero po zastosowaniu metody równowagi cząstkowej przez założycieli szkoły anglo-amerykańskiej. Najpełniej metodę tę rozwinął Alfred Marshall, a kilkadziesiąt lat później uzupełniła Joan V. Robinson. Tak więc źródłami nowoczesnej nauki o kosztach produkcji była ogólna teoria ekonomii oraz nauka o przedsiębiorstwie¹².

Podstawowym zagadnieniem teorii kosztów produkcji jest związek kosztów ponoszonych przez przedsiębiorstwo przy produkcji dobra, czyli reakcja kosztów produkcji na zmiany jej rozmiarów, a także wpływ zmiany ceny na rozmiary produkcji. Zdaniem twórców tej teorii przedsiębiorstwo dąży do takiego ułożenia relacji ceny do kosztu produkcji, aby uzyskać maksymalny zysk. Oznacza to, że przedsiębiorstwo zmienia rozmiary produkcji aż do momentu wygospodarowania maksymalnego zysku. Rozwiązanie tego problemu ekonomiści nazwali równowagą przedsiębiorstwa oraz równowagą gałęzi produkcji. Ustalenie warunków determinujących powyższe sytuacje wymagało wyodrębnienia kilku rodzajów kosztów, tj. kosztów stałych, kosztów zmiennych, kosztów całkowitych, kosztów jednostkowych, czyli przeciętnych, oraz kosztów krańcowych, a także utargu krańcowego, utargu przeciętnego oraz utargu całkowitego. Z ustaleń twórców tej teorii wynika, że przedsiębiorstwo osiąga optymalne rozmiary produkcji, czyli osiąga maksymalny zysk, gdy koszt krańcowy zrównuje się z utargiem krańcowym. W przypadku wolnej konkurencji koszt krańcowy równa się cenie, czyli utargowi przeciętnemu, natomiast w monopolu musi zachodzić równowaga między kosztem krańcowym i utargiem krańcowym. Ustalenie tych zależności między kosztami i utargami, czyli stworzenie nowoczesnej teorii kosztów produkcji, było możliwe – jego zdaniem – dopiero po zastosowaniu metody matematycznej, a szczególnie teorii funkcji. W uzasadnieniu powyższego stanowiska wszystkie wymienione ka-

¹² Libicki (1938): 398–399.

tegorie kosztów i utargów, które składają się na równowagę przedsiębiorstwa w warunkach wolnej konkurencji oraz monopolu, Libicki przedstawił w ujęciu analitycznym oraz graficznym¹³.

VI. KRZYWE PODAŻY I RENTA PRODUCENTA

Wyniki swoich badań na temat równowagi rynkowej, podaży oraz zachowania przedsiębiorstw Libicki zawarł w artykule z roku 1936: *Some consequences of different interpretation of supply curves*. Inspiracją były rozważania Enrica Baronego (*Grundzüge der theoretischen Nationalökonomie*), Alfreda Marshalla (*Principles of Economics*) oraz Jacoba Vintera (*Cost Curves and Supply Curves*). W swoim artykule Libicki zwrócił uwagę na konsekwencje różnych ujęć krzywej podaży dla kształtowania się renty producenta, tj. opartej na krzywej kosztów specjalnych oraz opartej na krzywej kosztów krańcowych. Zdaniem polskiego ekonomisty krzywa podaży w ujęciu Baronego jest idetyczna z krzywą kosztów specjalnych Marshalla.

Barone twierdził, że na rynkową podaż składa się suma tego samego produktu wytworzona przez wszystkich producentów tego produktu po różnych kosztach. Są więc wśród nich zarówno wytwarzający przy niższych kosztach, jak i producenci produkujący drożej niż pozostali. Rozmiary produkcji tańszej są niewystarczające dla zaopatrzenia rynku. Na rynku istnieją przedsiębiorcy, którzy wytwarzają dany produkt po różnych kosztach, ale cenę wyznaczają koszty produkcji przedsiębiorstwa wytwarzającego najdrożej. Szeregując producentów według wysokości ich przeciętnych, czyli jednostkowych kosztów wytwarzania danego dobra, twórcy tej koncepcji skonstruowali rosnącą krzywą podaży. Wykreślając krzywą poziomą, przechodzącą przez punkt odpowiadający cenie równowagi, wyznacza się sumę rent wszystkich producentów. Przedsiębiorcy, którzy ponoszą niższe koszty przeciętne, uzyskują większe nadzwyczajne zyski, czyli rentę producenta. Jeśli pojawiają się przedsiębiorcy wytwarzający taniej, to cena spada, aż zrówna się z kosztami produkcji, ilość nabywana rośnie, a renta producenta dąży do całkowitego zaniku. Rynek zmierza do równowagi, która określa ilość nabywaną i wytwarzaną. Powyższe oznacza, że konkurencja producentów prowadzi do obniżki ceny, spłaszczenia krzywej podaży oraz redukcji nadzwyczajnego zysku, czyli renty producenta do zera. Znając koszty oraz rozmiary produkcji poszczególnych przedsiębiorstw – twierdził Libicki – można graficznie oznaczyć wielkość ich indywidualnej renty producenta. Jeśli następuje przesunięcie krzywej popytu, pojawia się problem ustalenia nowej ceny równowagi oraz rozmiarów produkcji równoważących rynek. Każda zmiana ceny wpływa na zmianę rozmiarów produkcji każdego przedsiębiorstwa oraz całej gałęzi. Gdy cena danego dobra rośnie, producenci rozszerzają swoją produkcję, aby zrównać koszt przeciętny z ceną. Producenci wytwarzają więcej przy wyższych kosztach przeciętnych.

¹³ Libicki (1938): 399–405.

Natomiast przy spadku ceny producenci ograniczają rozmiary produkcji, aby na nowo zrównać koszt przeciętny z ceną. W efekcie producenci ponoszą niższe koszty przeciętne. Każdy wzrost ceny prowadzi nie tylko do wzrostu rozmiarów produkcji, ale również do wzrostu kosztów przeciętnych oraz przesunięcia krzywej podaży w górę. Nową cenę równowagi wyznacza więc nie nowy punkt przecięcia pierwotnej krzywej podaży z nową krzywą popytu, ale punkt przecięcia nowej krzywej podaży z nową krzywą popytu. Z kolei w przypadku obniżki ceny następuje przesunięcie krzywych podaży i popytu oraz ustalenie się nowej ceny równowagi rynkowej. Oznacza to, że krzywa podaży odzwierciedla jedynie reakcje przedsiębiorstw (każde przy swoich krzywych kosztów) na daną (obecną) cenę, a nie na przyszłą cenę. Krzywa ta stanowi więc jedynie odbicie chwilowej sytuacji, zdeterminowanej przez obowiązującą cenę. Ponieważ każdy producent wykorzystuje odmienną technikę produkcji oraz dysponuje innym zasobem ograniczonych czynników produkcji, dlatego też różne są ich koszty jednostkowe. Wolna konkurencja między producentami prowadzi do rozpowszechnienia najefektywniejszych metod i organizacji produkcji, dlatego też następuje zrównanie przeciętnych kosztów produkcji na poziomie najtaniej wytwarzającego przedsiębiorcy. Z tego też powodu krzywa podaży w stanie równowagi staje się linią prostą, równoległą do osi odciętych. W sytuacji tej zanikają renty producentów poszczególnych przedsiębiorstw¹⁴.

Drugie ujęcie krzywej podaży rozpatrywane przez Libickiego dotyczyło rosnącej krzywej podaży opartej na krzywej kosztu krańcowego. Według tego ujęcia wszystkie rozpatrywane przedsiębiorstwa wytwarzają ten sam produkt, który dostarczają na rynek. Aby uzyskać maksymalny zysk, ustalają one takie rozmiary produkcji, przy których koszt krańcowy zrównuje się z ceną. Natomiast każde z przedsiębiorstw ponosi inne koszty przeciętne. W każdym punkcie tak skonstruowanej krzywej podaży znana jest cena i ilość, jaką są w stanie dostarczyć przedsiębiorstwa przy tej cenie. Każdej więc cenie odpowiadają różne rozmiary dostarczanej na rynek produkcji. Przy tym ujęciu krzywej podaży, jeśli zmieni się popyt oraz położenie krzywej popytu, znana jest nowa cena równoważąca rynek, która wyznacza rozmiary produkcji równoważającej rynek. Co więcej, z tej konstrukcji krzywej podaży nie jest możliwe wyznaczenie wielkości oraz zmian renty producenta osiąganey przez przedsiębiorstwa z danej gałęzi¹⁵.

VII. OPODATKOWANIE OPTYMALNE

Ważnym segmentem rozważań Libickiego była teoria opodatkowania. W jej ramach zajął się jednym z jej aspektów, jakim jest zagadnienie optymalnego opodatkowania. Tematyce tej poświęcił opracowanie opatrzone tytułem *Granice opodatkowania* (1936). Jego zdaniem teoria ekonomii bada zjawiska

¹⁴ Libicki (1936b): 21–28.

¹⁵ Libicki (1936b): 28–33.

rynkowe, obejmujące produkcję, wymianę i podział dóbr. Jednak nie wszystkie potrzeby są zaspokajane za pośrednictwem rynku prywatnego. Gospodarka prywatna w ogóle nie zaspokaja niektórych potrzeb. Niektóre potrzeby mogą wprawdzie być zaspokajane przez gospodarkę prywatną, ale wówczas potrzeby te są zaspokajane w niewielkim stopniu albo wymagają poświęcenia jeszcze większych ofiar, czyli inaczej rezygnacji z wielu dóbr zaspokajających inne potrzeby. Jeśli pewnych potrzeb społecznie niezbędnych nie zaspokaja gospodarka prywatna, to ten rodzaj działalności gospodarczej powinna wypełniać gospodarka publiczna, rozumiana szeroko jako działalność gospodarcza państwa. Dobra dostarczane przez gospodarkę publiczną nie mogą być przedmiotem indywidualnej konsumpcji. Dobra te konsumuje nie jedno, ale wszystkie gospodarstwa domowe. Zaopatrywaniem wszystkich gospodarstw w dobra lub usługi, które zaspokajają te specyficzne potrzeby, zajmuje się gospodarka publiczna. Z powyższego wynika, że potrzeby indywidualne zaspokaja gospodarka prywatna, natomiast potrzeby zbiorowe – gospodarka publiczna.

Gospodarka publiczna zajmuje się więc dostarczaniem dóbr i usług, których nie wytwarza gospodarka prywatna, względnie ich wytwarzanie przez gospodarkę prywatną wiązałoby się z koniecznością zmniejszenia zaspokojenia potrzeb indywidualnych. Nauką, która zajmuje się gospodarką publiczną, jest teoria skarbowości. Bada ona cele nakładane na gospodarkę publiczną, kryteria doboru środków służących realizacji wytyczonych celów, kryteria pomiaru kosztów wytwarzania wspomnianych środków, a także rozkład wspomnianych kosztów na członków społeczeństwa. Teoria skarbowości analizuje również wpływ gospodarki publicznej na ceny rynkowe oraz podział dóbr. Jednakże przedmiotem szczególnego zainteresowania teorii skarbowości jest porównanie korzyści uzyskiwanych z konsumpcji dóbr i usług pochodzących z gospodarki publicznej z kosztami ich pozyskania przez poszczególne jednostki gospodarujące. Koszty produkcji dóbr dostarczanych przez gospodarkę publiczną finansowane są przez wszystkich obywateli. Koszty ponoszone na dobra dostarczane przez gospodarkę publiczną stanowią utratę innych użyteczności. Koszt ten przyjmuje formę świadczenia pieniężnego pod postacią podatków, pozyskiwanych przez gospodarkę publiczną. W zamian za to świadczenie podatnicy nie otrzymują żadnej rekompensaty. Świadczenia ponoszone przez jednostki gospodarujące traktowane są jako ceny płacone za użyteczności uzyskiwane z dóbr i usług dostarczanych przez gospodarkę publiczną. Ceny płacone za dobra wytwarzane przez gospodarkę publiczną są cenami przymusowymi, podobnie jak przymusowa jest konsumpcja tych dóbr, bez względu na wysokość ponoszonych świadczeń na rzecz państwa. Oznacza to, że nie istnieje rynek dóbr i usług zaspokajających potrzeby zbiorowe.

Wyzwaniem stojącym przed teorią skarbowości jest określenie, jaką część dochodu społecznego poszczególne jednostki powinny świadczyć na rzecz gospodarki publicznej, czyli rozwiązanie problemu granic opodatkowania. Rozwiązanie tego problemu – zdaniem Libickiego – zaproponował Friedrich von Wieser. Według austriackiego ekonomisty przy całym dochodzie jednostki równowaga między stopniem zaspokojenia potrzeb zbiorowych a stopniem zaspokojenia potrzeb indywidualnych stanowi warunek racjonalnego gospo-

darowania. Inne rozwiązanie zaproponował Erik Lindahl, aby prowadzić rachunek, czyli porównywać przyrosty użyteczności uzyskanych z przyrostami użyteczności straconych, w związku z płaceniem wyższego podatku, oznaczającym rezygnację z dodatkowej sumy użyteczności. Zgodnie z rozumowaniem Lindahla należy porównywać przyrosty zysków i strat – konstatował Libicki¹⁶.

VIII. WYDATKI PUBLICZNE

Ostatnim obszarem dociekań naukowych Libickiego było zagadnienie realizacji i finansowania inwestycji publicznych. Wyniki swoich przemyśleń na ten temat przedstawił w obszernym artykule *Finansowanie wydatków nadzwyczajnych* (1937). Inwestycje publiczne były podejmowane nawet w okresie panowania zasady leseferyzmu. Wówczas publiczną działalność inwestycyjną traktowano jako działalność zastępczą lub uzupełniającą wobec działalności prywatnej. Obejmowała ona głównie budowę infrastruktury społeczno-gospodarczej, tj. dróg, linii kolejowych, szkół itd., a także dostarczanie dóbr, których nie wytwarzał rynek prywatny.

Nastawienie do inwestycji publicznych zmieniło się w teorii ekonomii i polityce gospodarczej w okresie Wielkiego Kryzysu. Państwo zwiększyło wówczas swoją rolę w gospodarce oraz częstotliwość swoich interwencji na rynku prywatnym. Interwencja państwa miała na celu wzmocnienie gospodarczej pozycji państwa w stosunku do kapitału prywatnego, aby zwiększyć swoją skuteczność w działalności polityczno-gospodarczej. Państwo poczęło więc tworzyć publiczne banki, zakłady produkcyjne oraz przedsiębiorstwa handlowe. Głównym zaś celem inwestycji publicznych jest stabilizacja koniunktury, a szczególnie walka z bezrobociem. W budżetach państwowych inwestycje publiczne traktowane są jako wydatki nadzwyczajne. Zdaniem Libickiego wydatki nadzwyczajne związane z realizacją inwestycji publicznych, mających na celu ograniczenie bezrobocia, mogą pochodzić z wielu źródeł, tj.: środków budżetowych (bieżących i przyszłych), kredytów publicznych (krótkoterminowych i długoterminowych) i kredytów z banku centralnego (pośrednich i bezpośrednich), a także dopłat celowych oraz pożyczek przymusowych. W społeczeństwie zamożnym, najprostszym, najtańszym i najmniej dotkliwym dla całości życia gospodarczego sposobem finansowania wydatków nadzwyczajnych będzie nałożenie podatków nadzwyczajnych.

Wyjaśniając powyższy sposób zdobywania środków finansowania inwestycji publicznych, Libicki wskazywał na potrzebę utrzymania równowagi budżetowej oraz przestrzegał przed negatywnymi konsekwencjami progresji podatkowej. Nowe lub wyższe podatki redukują bowiem bieżącą konsumpcję i oszczędności, ograniczając rozmiary działalności gospodarczej i zmniejszając dochód narodowy oraz źródła dochodowe państwa, co uniemożliwia realizację inwestycji publicznych. Innym źródłem finansowania wydatków nadzwyczaj-

¹⁶ Libicki (1936a): 3–30.

nych może być krótkoterminowy kredyt w postaci biletów skarbowych, które w ciągu kilku lat można skonwertować na obligacje długoterminowe. Natomiast dla społeczeństwa ubogiego, już obciążonego wysokimi świadczeniami na rzecz państwa, autor artykułu zalecał stosowanie kredytu publicznego. Za uzasadnione uważał również wykorzystywanie działalności kredytowej banku centralnego. Jednakże każdy sposób finansowania wydatków nadzwyczajnych należy uzależnić i dostosować do konkretnej sytuacji społeczno-gospodarczej – twierdził poznański uczonec¹⁷.

IX. PODSUMOWANIE

W swoich poglądach Libicki reprezentował szkołę neoklasyczną oraz ekonomię matematyczną. Pracą naukową zajmował się zaledwie dziesięć lat. Mimo krótkiego okresu zdążył opublikować osiem prac naukowych, w tym rozprawę doktorską oraz dwie prace, które były podstawą uzyskania habilitacji. Pięć z nich należy do prac zmatematyzowanych. Wyniki większości jego badań nie straciły na aktualności oraz zasługują na większą uwagę i wykorzystanie. Libicki był zwolennikiem ilościowej teorii pieniądza oraz systemu pieniężnego z walutą manipulowaną, który wzmacnia rolę banku centralnego w życiu gospodarczym. Z teoretycznego punktu widzenia wyjaśnił zagadnienie kryzysu agrarnego i uznał, że analizę kryzysu w rolnictwie należy łączyć z analizą rentowności produkcji rolnej. W publikacjach poświęconych nowoczesnej teorii kosztów produkcji, krzywej podaży i rentie producenta w wyczerpujący sposób przedstawił – jako pierwszy w Polsce – dorobek twórców kierunku subiektywno-marginalnego w tym zakresie, który był możliwy dzięki zastosowaniu rozumowania matematycznego. Utrzymywał przy tym, że rolę fundamentu wszelkich rozważań ekonomicznych pełni teoria wartości. Wskazywał, że konkurencja między przedsiębiorstwami prowadzi do zaniku renty producenta. Zajmował się również gospodarką prywatną i publiczną oraz dobrami dostarczonymi przez gospodarkę publiczną, czyli dobrami publicznymi (choć pojęcie tego nie używał), dzięki czemu Libicki okazał się jednym z pierwszych badaczy ekonomii sektora publicznego. Analizował ewolucję podejścia do inwestycji publicznych. Były one podejmowane nawet w okresie dominacji zasady leseferyzmu. Ale dopiero w okresie Wielkiego Kryzysu i zwiększenia interwencji państwa na rynku prywatnym zmieniło się nastawienie do inwestycji publicznych. Ich głównym celem jest stabilizacja koniunktury, a szczególnie walka z bezrobociem.

Bartkowiak, R. (2003). *Historia myśli ekonomicznej*. Warszawa: PWE.

Bochenek, M. (2002). *Ekonomiści z ziem polskich*. *Acta Universitatis Nicolai Copernici* 353 (Ekonomia 32): 49–76.

¹⁷ Libicki (1937): 47–79.

- Bochenek, M. (2016). Historia rozwoju ekonomii. Tom 3: Kierunek subiektywno-marginalny i jego szkoły. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Bolland, S. (1972). Libicki Janusz Wojciech, [w:] Polski słownik biograficzny 17: 284–285.
- Czaja, S. (red.) (2004). Rozwój polskiej myśli ekonomicznej na przestrzeni wieków. Wyd. 3, uzup. i rozsz. Wrocław: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. O. Lanego we Wrocławiu.
- Czarkowski, J. (1948). Zarys dziejów myśli ekonomicznej w Polsce. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Gazda, Z. (zebrał i oprac.) (1998). Słownik biograficzny ekonomistów polskich od XIII wieku do połowy wieku XX. Kielce: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. J. Kochanowskiego w Kielcach.
- Górski, J. (1984). Zarys historii ekonomii politycznej. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Górski, J. (1985). Z historii myśli ekonomicznej. Studia i materiały. Łódź: Wydawnictwo Łódzkie.
- Górski, J., Sierpiński, W. (1987). Historia powszechnej myśli ekonomicznej (1870–1950). Warszawa: PWN.
- Guzicki, L., Żurawicki, S. (1984). Polscy ekonomiści XIX i XX wieku. Warszawa: PWE.
- Kalbarczyk, S. (2001). Polscy pracownicy nauki: ofiary zbrodni sowieckich w latach II wojny światowej: zamordowani, więzieni, deportowani. Warszawa: Wydawnictwo Neriton.
- Libicki, J. (1931a). Klęska urodzaju. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 11(2): 206–218.
- Libicki, J. (1931b). Teoretyczne podstawy polityki banków centralnych. Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności.
- Libicki, J. (1935a). The Theoretical Foundations of the Policy of Central Banks. *Studia Ekonomiczne. Economic Studies* 1: 47–49.
- Libicki, J. (1935b). Zarys teorii kosztów produkcji. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządem J. Filipowskiego.
- Libicki, J. (1936a). Granice opodatkowania. Kraków: Nakładem Towarzystwa Ekonomicznego w Krakowie.
- Libicki, J. (1936b). Some consequences of different interpretation of supply curves. *Studia Ekonomiczne. Economic Studies* 3: 21–35.
- Libicki, J. (1937). Finansowanie wydatków nadzwyczajnych. *Ekonomista* 2: 47–79.
- Libicki, J. (1938). Koszty produkcji, [w:] *Encyklopedia nauk politycznych (Zagadnienia społeczne, polityczne i gospodarcze)*. Tom 3. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Społecznego i Instytutu Wydawniczego „Biblioteka Polska”: 398–405.
- Lityńska, A. (1995). Polska myśl ekonomiczna okresu międzywojennego. Kraków: Akademia Ekonomiczna w Krakowie.
- Nasiłowski, M. (1998). Historia myśli ekonomicznej – dlaczego studiujemy? Warszawa: Wydawnictwo Key Text.
- Nowicki, J. (1988). Teoria ekonomii II Rzeczypospolitej. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Nowicki, J. (1991). Luminarze polskiej teorii ekonomii XX wieku. Warszawa: PWN.
- Płaczek, J. (2000). Poczet wybitnych ekonomistów polskich XVIII–XX stulecia. Warszawa: Akademia Obrony Narodowej.
- Romanow, Z.B. (1997). Historia myśli ekonomicznej w zarysie. Poznań: Akademia Ekonomiczna w Poznaniu.
- Spychalski, G.B. (2001). Zarys historii myśli ekonomicznej. Warszawa–Łódź: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Stankiewicz, W. (2007). Historia myśli ekonomicznej. Warszawa: PWE.
- Taylor, E. (1947). Janusz Libicki. *Ekonomista* 1: 146–147.
- Taylor, E. (1958). Historia rozwoju ekonomiki. Tom 2. Poznań: PWN.
- Żabko-Potopowicz, A. (red.) (1973). Zarys polskiej myśli ekonomiczno-rolniczej do drugiej wojny światowej. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Żukowski, P.M. (2017). Wydział Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie w latach 1918–1939. Źródła. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Żurawicki, S. (1969). Współczesna myśl ekonomiczna. Prolegomena. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

JANUSZ WOJCIECH LIBICKI AND HIS CONTRIBUTION TO POLISH ECONOMICS
(ON THE 80TH ANNIVERSARY OF HIS MURDER AT KATYŃ)

Summary

The aim of this study is to present the scientific output of Janusz Wojciech Libicki, an economist, Polish Army officer, and Katyń victim. As an advocate of the neoclassical school and of the application of the mathematical method, he dealt with the manipulation of money by the central bank, agrarian crises, modern production cost theory, company balance and producer's rent, taxation and public expenditure theory. In the interwar period, he was considered to be the hope of the Polish economics. Tragically, he was murdered near Katyń and quickly forgotten by Polish economists.

Keywords: history of economic thought; monetary policy; economic crisis; theory of production costs; public finances; JEL Codes: B2, D24, E32, E52, E62